

TÄTÖRT

(*Pinguicula vulgaris*)

Vandrar man i vår härliga natur under juni-juli månad kan man, om man är uppmärksam, upptäcka den nästan osynliga vackra lilla tätörtsblomman. Trots sin skönhet har dock växten två "hemligheter": den ena är att den är köttätare! Tätörten är en av 12 inhemska arter som på ett eller annat sätt är köttätande och som fångar smådjur för att kunna öka sina överlevnadschanser. Vid sidan av normal fotosyntes skaffar de sig näring genom att fånga insekter. Tätörtens klibbiga och slemmiga bladyta utgör en enkel fångstanordning: bytet fastnar som på ett flugpapper. Mjukdelarna hos de insekter som fastnat och sedan kvävt av slemmet bryts så småningom ned med hjälp av de enzymer som bladet utsöndrar. Växten klarar sig också utan det här inslaget av kött i dieten, men det utgör ett välkommet kvävetillskott på de karga kvävefattiga växtplatser där tätörten förekommer.

Tätörtens andra och "stora hemlighet" är att den kan användas för att göra långmjölk, tjockmjölk, tätmjölk, segmjölk, skyr, fil, långfil eller vad man vill kalla det för. Långt innan man kunde köpa dessa produkter i affärerna, visste t.ex. fäbodfolket hur man kunde tillverka dessa produkter. Även Linné visste om tätörtens hemlighet och enligt honom kunde alla sorter tätört användas. Han lämnar följande recept i *Flora Lapponica* 1737 (svensk översättning av T. M. Fries, 1905):

"Några färska, nyss plockade Pinguicula-blad, af hvilken art som helst, läggas i en sil, och den nyss mjölkade, ännu ljumma mjölken hälls däröfver. Sedan den sålunda mycket snart blifvit silad, ställes den undan en eller två dagar för att surna, och härunder bekommer den en vida större både seghet och fasthet; vassla urskiljes ej, såsom annars är fallet. Härigenom blir den i högsta grad välsmaklig, fastän grädden blir mindre. Då sådan mjölk en gång blifvit beredd, behöfver man ej för att erhålla än mera sådan använda nya blad, utan man blandar endast en half matsked af den förra med ny. Denna får därigenom liknande beskaffenhet samt förmåga att, liksom en jäst, förvandla

ytterligare annan mjölk. Äfven om denna förvandling fortsättes i det oändliga, tyckes den sista mjölken icke det minsta hafva aftagit i kraft".

På Gotland heter plantan faitnackä, fetört, göja, lislå och hårgula. I Dalarna kallas den för slätkyrgräs, smörört och slätört. I Jämtland är namnet tjätt (tjett) och täta, i Västerbotten tjättgräs, i Norrbotten och Närke täte och i Götaland och Svealand är namnet viefett eller vippfett. På samiska heter plantan *järja*, på tyska *Fettkraut*, och på engelska *common butterwort*. Intressantast är kanske det gotländska namnet hårgula som härstammar från seden att bleka håret med växten där resultatet blir gulaktigt! Tätörten användes också som medicin mot kikhosta och dessutom ansågs den befördra hårväxten.

Tätörtsläktet är mycket enhetligt och består av 46 arter som huvudsakligen växer i Europa, Nordasien och Amerika. Tätörtsväxter tillhör familjen "*Lentibulariaceae*". Växtformen är flerårig, rötterna är tunna, höjden är 10–20 cm. Stjälkarna är bladlösa och glandelhåriga, blommorna mörkt blåviolett med vita fläckar, 2-läppig med nedkurvad sporre (ca. 1/4 x kronans längd), överläpp 2-flikad, underläpp 3-flikad. Hängande blommor ensamma i toppen av ca. 10 cm långa blomstjälkar. Bladen är hela blad i basalrosett och sitter hårt tryckta mot marken. Bladskivorna är tjocka, ca. 2–2,5 cm långa, ovala med något inrullade kanter, under kala. På bladens ovansida glandelhår och glandler. Frukten är en gulbrun, oval kapsel. Fröna är ljusa, smala och med nätstruktur på ytan. När man rycker upp växten viker sig bladen nedåt runt roten. Orsaken till detta är okänd. Trots den här intressanta och besynnerliga egenheten gör man ändå bäst i att lämna växten i fred och låta nästa besökare njuta av den vackra rosetten.

Tätörterna skyr torra växtplatser. De växer endast på fuktiga och kalkrika marker som t.ex. lundar, fuktiga ängar, källor, strandbrinkar, grusmarker och fuktiga klippstup. Ibland hittar man uppemot hundra plantor på en plats ej större än ca 50 m²! Tätörten "*vulgaris*" som växer i Härjedalen är bi- och humlepollinerad. De övervintrar med lökliga övervintringsknoppar. Tre arter förekommer i Sverige, den vanliga mörkt blåviolettera med vita fläckar (*Pinguicula vulgaris*), den blekt violetterfärgade dvärgtätörten (*P. villosa*), och den vitblommiga fjälltätörten (*P. alpina*).

Det är kanske inte många i det här landet som längre känner till tätörten, dess "hemligheter" och underbara historik. Så nästa gång du vandrar i härliga Härjedalen, tänk på vilken fantastisk rikedom av arter som finns i den härjedalska floran. Tänk vad allt som kan berättas om den här lilla blomman med namnet "*Pinguicula vulgaris*". Det är dock bara ETT exempel av allt som finns i växtriket i vårt vackra landskap! Håll ögonen öppna och var aktsam var du sätter ner dina fötter på dina vandringar! Skulle du mot förmodan inte hitta några tätörtplantor så är du välkommen att slå mig en signal och jag ska helt gratis visa dig några platser.